

SAMOTA BYTIA A PRÍCHOD DRUHÉHO

EMMANUEL LÉVINAS: *Le temps et l'autre* (Čas a iné). Paríž, Presses Universitaires de France 1991, 92 s.

Kniha *Čas a iné* (skratka *TA*) je súborom štyroch Lévinasových prednášok z učebného roku 1946/47. Lévinas v nej nanovo hľadá vyjadrenie pre myšlienky svojho predchádzajúceho diela *Od jestvovania k jestvujúcnu*¹ (*De l'existence à l'existant*, skratka *DEE*), najmä pre vzťah bytia, súcna a iného. Mnohé sprostredkujúce členy výkladu vynecháva, mnohé (nové) oblasti len otvára bez toho, aby ich vyplnil. Po *DEE* aj túto knihu možno nazvať prípravnou.

Heideggerove pojmy bytie a súcno (nemecky *Sein*, *Seiendes*, francúzsky *l'être*, *l'étant*) Lévinas kvôli ľúbozvučnosti nahrádza pojmami jestvovanie a jestvujúcno (*l'exister*, *l'existant*). V používaní slova *l'exister* nie je dôsledný a na mnohých miestach ho nahrádza slovom *l'existence* (jestvovanie), ktoré už používal v rovnakom význame v *DEE*. Vo väčšine prípadov však slovo *l'existence* znamená v *TA* jestvovanie jestvujúcna.

Pri opise jestvovania osebe, jestvovania bez jestvujúcna, rozlišuje predstavovanú skúsenosť tohto jestvovania, je ňou skutočnosť **jest** (*il y a*), a prežívanú skúsenosť jestvovania, ňou je nespavosť. Nespavosť však nie je rýdzou udalosťou jestvovania osebe. V jej opise sa nevyhnutne nachádzajú pojmy pochádzajúce z inej oblasti bytia, zo sveta. Takým pojmom je vedomie, vedomie, že „to nikdy neskončí, t.j. že niet nijakého spôsobu, ako opustiť bdelosť, ku ktorej sme pripútaní“ (s. 27). Vedomie však nemôže byť súčasťou udalosti jestvovania osebe, ale len vzdalovaním sa od nej skrz udalosť zvecnenia (*l'hypostase*). A tak nespavosť napriek úzkemu súvisu s jestvovaním možno chápať len ako zmesovú vnútrosvetskú udalosť bdelosti a vedomia. Skúsenosť jestvovania osebe, či už je nespavosťou, alebo **jest**, vylučujúc ničotu, je hrôzou z nemožnosti smrti. Smrť by bola totožná s únikom z jestvovania do ničoty, lež ani zvecnenie nie je takým únikom. Hrôza pred **jest** teda nie je úzkosťou z ničoty.

Skrz zvecnenie prístupuje k jestvovaniu jestvujúcno, vzniká vzťah mužného panstva jestvujúcna nad jestvovaním, vzťah prvotnej slobody, ktorá nie je ešte slobodnou vôľou. Nezrušiteľná väzba medzi jestvujúcnom a jestvovaním znamená zároveň aj samotu subjektu, údel, podľa ktorého jestvujúcno bude niesť farchu možných podôb jestvovania zdanlivo bez akejkoľvek možnosti úniku. Samota subjektu tiež znamená, že jeho jestvovanie patrí len jemu, že sa vzpiera každej mnohosti, každému pomeru s niečím iným. No to, či je to vskutku tak, skúma práve táto kniha.

Aby sa v bytí mohlo objaviť jestvujúcno, „treba, aby sa stali možnými vychádzanie od seba (*départ de soi*) a návrat k sebe, t. j. samotné dielo totožnosti“ (s. 31). Týmto vychádzaním od seba je 'počnúc sebou' (*le 'à partir de soi'*) prítomnosť, t. j. začiatok, ktorým sa prerušuje večnosť jestvovania osebe v prospech objavenia sa ja. Avšak totožnosť je tvorená nielen vychádzaním od seba, ale aj návratom k sebe. Prítomnosť sa nevyhnutne vracia k sebe, jestvujúc-

¹ Recenzia tejto knihy bola uverejnená vo *Filozofii* 1/1995.

no, ja (le moi), sa nemôže oddeliť od seba (le soi), inak povedané, stará sa o seba. Toto seba (le soi) je akýmsi dvojníkom ja. Takáto starosť je hmotovosťou ja (la matérialité), ktorej usku-točnením vo svete bude telo. Prvotná sloboda je obmedzená zodpovednosťou, ktorou je starosť o seba. Hmotovosť je nešťastím zvecnenia.

Subjekt by chcel nešťastiu hmotovosti uniknúť, hľadá spásu vo svete. A vo svete sa medzi mnou a sebou objavuje medzera. Ja sa nevracia k sebe bezprostredne, ale až prostredníctvom živín. Svet je možnou spásou preto, že nie je prvotne, ako si to myslel Heidegger, súborom nástrojov, ale je sústavou živín (jedlo, nápoje, vône...). Jestvovanie vo svete, ktorým je kona-nie, nemá za cieľ existenciu ako takú, nie je starosťou o bytie. Jestvovanie vo svete sa vyčerpá-va jednotlivými konaniami, jednotlivými vzťahmi k predmetom – živinám. „Prechádzal sa znamená byť na vzduchu, no nie preto, že je to zdravé, ale preto, aby sme boli na vzduchu“ (s. 46). Takto aj čerstvý vzduch patrí medzi živiny, ktoré vymedzujú jestvovanie vo svete. „Extatické jestvovanie – byť mimo seba, ale omedzené predmetom“ (s. 46). Takýto vzťah s predmetom je potešenie, pôžitok (la jouissance), ktorého pojmom nahradzuje Lévinas pojem šťastnej túžby a príbuzné pojmy z *DEE*. Pôžitok je pohltenie predmetom, predmet sám sa však vynára skrz udalosť svetla, a preto pôžitkom je aj odstup od predmetu – poznanie. Odstup me-dzi subjektom a živinou zakladá priestor, ktorý pozmeňuje pohyb totožnosti jestvujúca. V udalosti zvecnenia sa subjekt navracal k sebe, aby v sebe následne uviazol, vo svete udržuje „vzťah so všetkým, čo je potrebné pre bytie“ (s. 46). Toto pozmenenie, možnosť účasti na jest-vovaní prostredníctvom pôžitku, je svetským oslobodením od prvotnej hmotovosti, spásou. Dôležitou črtou pôžitku je, že je v ňom udalosť svetla nerozlučne spätá s ontologickou udalosťou hmotovosti. Oddelenie svetla od hmotovosti subjektu, jeho osamostatnenie pod menom rozum, spôsobuje okamžité zrušenie priestorovej transcencie predmetu. „Svetlo je to, skrz čo je niečo iné ako ja, no akoby to pochádzalo zo mňa“ (s. 47), niečo, čo už subjekt poznal, čo nenesie podstatnú inakosť či novosť. Mužnosť, ktorá bola založená zvecnením, takto nachádza svoj prejav vo svetle. Činnosť subjektu, jeho mužnosť, je vytváraním predmetu ve vedení. Preto sa vo vedení stretávame len so sebou samými a zabudnutie na seba sprevádzajúce pôži-tok sa prerušuje.

V oblasti sveta, tam, kde je svetlo pevne späté s hmotovosťou, v oblasti pôžitku, sa starosť o seba prejavuje ako potreba predmetu. Od predmetu je subjekt oddelený „vzdialenosťou“, tá je však prekonateľná. Aby subjekt mohol uchopiť predmet (živinu), musí zväčša pracovať. Práca je vtedy popri pôžitku druhou stranou vzťahu k živine. Práca je úsilím, námahou, bolesťou, utrpením. Utrpenie vyplýva z nemožnosti zbaviť sa toho prevzatia bytia, ktorým je subjek-tivita. Utrpenie je poznačené nemožnosťou vymaniť sa z utrpenia, neprítomnosťou útočiska. A práve v utrpení, v tejto nemožnosti ústupu do ničoty, sa ohlasuje smrť. Smrť ako neznámo, ako nepoznateľno nevstupujúce do svetla poznania, ako niečo mimo oblasti svetla. Smrť ako udalosť ohlasujúca hranicu pánovitosti, spupnosti subjektu, ohlasujúca koniec činnej povahy subjektu, obracajúca ju v trpnosť. Smrť prichádzajúca naprieč utrpením, prichádza ešte k sub-jektu utrpenia, k subjektu zodpovednému za seba. Až udalosťou smrti – v plači a vzlykoch – sa zodpovednosť mení na ne-zodpovednosť, a smrť je tak rozbitím návratu ja k sebe, rozbitím hmotovosti, pozmenením subjektivity.

Pohyb subjektu sa oproti udalosti zvecnenia stal vo svete pôžitku bohatším, nebol však podstatne narušený, a preto je nevyhnutne prítomnosťou. Je to smrť, ktorá nie je nikdy prítom-

nostou, ktorá je večnou budúcnosťou. Jej neprítomnosť je v jej neuchopiteľnosti. „Teraz (maintenant, la main – ruka, tenant – držiac), to je skutočnosť, že som pánom, pánom možného, pánom schopným uchopiť možné“ (s. 59). Smrť však nepatrí medzi možnosti subjektu.

Udalosť smrti subjekt **nemôže** prevziať ani tak, ako preberal na seba jestvovanie osebe, ani tak, ako uchopoval požíveň vo svete, a ani tak, ako chápal predmety vo vedení. Subjekt pred udalosťou smrti **nemôže viac môcť**. Nemôže, lebo smrť nevychádza z neho, lebo smrť nepatrí k bytiu, smrť je úplná inakosť, smrť je Iné (l' autre). Samota bytia subjektu je rozbitá smrťou ako Iným, jestvovanie, ktoré doposiaľ náležalo výlučne subjektu, je pluralistické. Pluralizmus znamená, že Iné sa zúčastňuje jestvovania jestvujúcna inak než doposiaľ jestvujúcno samé. Vzťah subjektu s udalosťou Iného, vzťah „prevzatia“ Iného, ktoré prvotne nemožno prevziať, a tak ho urobiť prítomným, je „vzťahom s druhým tvárou v tvár druhému, stretnutie s tvárou, ktorá zároveň dáva a skrýva druhého. „Prevzaté“ Iné – to je druhý“ (s. 67). K príchodu druhého sa viaže aj objavenie sa času. To, že smrť je budúcnosť, nestačí na to, aby sa z prítomnosti osamelého subjektu stal čas. Budúcnosť musí nejakým spôsobom vstúpiť do prítomnosti, musí byť prekonaná medzera, ktorá oddeľuje prítomný okamih od toho budúceho. Príchod času je spojený s udalosťou tvárou v tvár druhému, bez neho subjekt vláči náklad svojej hmotovosti, svojej samoty zvecneným časom, ktorý je len stále sa obnovujúcou prítomnosťou.

V *TA*, ako aj v *DEE* nachádza Lévinas inakosť druhého v ženskosti. Ženskosť, ktorú si nemožno predstavovať ako jestvujúcno vyskytujúce sa pred subjektom, je udalosťou odlišnou od udalosti zvecnenia, je udalosťou inakosti. Vzťah k ženskosti nie je ani vzťahom k predmetu, nie je vytržením, vzťahom, v ktorom je subjekt pohltený predmetom, a nie je poznaním, v ktorom je predmet pohltený subjektom. Vytrženie aj poznanie rušia dvojnosť. No „pátos lásky spočíva v neprekonateľnej dvojnosti“ (s. 78). Vzťah so ženskosťou, láska, eros, je vzťahom s niečím, čo uniká, čo sa skrýva pred svetlom, vzťahom s tajomstvom, vzťahom so studom. Zároveň vo vzťahu so ženskosťou ako iným, vo vzťahu, kde nič nie je možné, subjekt zostáva subjektom. „Láskanie je modom bytia subjektu, v ktorom subjekt v dotyku s druhým ide za tento dotyk“ (s. 82). Dotyk patrí do sveta svetla, je to vnem, a teda nemôže tvoriť podstatu vzťahu s iným. Podstatu láskania tvorí hľadanie, ktoré nevie, čo hľadá. Neusporiadanosť tohto „nevedenia“ je hrou s niečím, čo uniká, je vzťahovaním sa subjektu k rýdzej budúcnosti, bez akéhokoľvek obsahu (s. 82).

Knihu uzatvára Lévinas ešte jedným možným vzťahom s iným, v ktorom asi najzreteľnejšie naznačuje pomer súcna, jeho bytia a iného. Tým vzťahom je otcovstvo a tým iným je syn. Tento vzťah nemožno vyjadriť vetou „Ja mám syna.“, lež vetou „Ja som syn.“ V takomto vyjadrení však slovo „byť“ nemá eleatský či platónsky význam, ale naznačuje mnohosť v samom jestvovaní.

Róbert Karul

Róbert Karul
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR